

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.962.3

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.5>

О. В. Білостоцький

orcid.org/0000-0003-0692-3247аспірант кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету імені І. І. МечниковаДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕДУРИ
УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Постановка проблеми. Останнім часом Україна чітко визначилася з європейським напрямом свого розвитку, тому певні інститути, властиві і розвинені в Європі та Америці, поступово набирають обертів в нашій країні. Одним з таких напрямів є альтернативні способи вирішення спорів, які можна визначити як ситуації, коли суд фактично передає справу на вирішення самим сторонам. Існують позасудові шляхи альтернативного вирішення спорів: арбітраж, переговори, медіація. Однак і в ході розгляду справи, власне кажучи, «не виходячи з залу судового засідання», в ході останньої судової реформи 2016 року з'явилася можливість урегулювання спору за участю судді у цивільному, адміністративному та господарському процесі.

Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства та Господарський процесуальний кодекс України (далі відповідно – ЦПК, КАС, ГПК) містять положення про можливість урегулювання спору за участю судді. Ці положення у вказаних кодексах практично не відрізняються за механізмом застосування. І поступово збільшується кількість справ, у яких сторони та суд приходять до висновку про доцільність застосування вказаних положень.

Слід зазначити, що врегулювання спору за участю судді – інститут процесуального права, який, на нашу думку, має переважну складову дискреційності при реалізації виходячи з того, що сторони, звертаючись до суду, вже фактично «розписуються» в неможливості врегулювати спір самостійно. Тому вважаємо, що застосування даного інституту не треба робити обов'язковим, як у деяких інших країнах світу, оскільки вказане одразу значно знизить відсоток ефективності застосування такої процедури.

Так, у сімейних справах, за деякими винятками, суд надає сторонам півроку на примирення. Однак практика показує, що у випадку, коли сторони не змогли домовитися без суду щодо врегулювання конфліктних аспектів розлучення, надання їм додаткового строку для примирення

лише відтерміновує прийняття рішення, на яке націлені сторони спору.

Стан дослідження. Цій процедурі присвячено на даний час багато робіт науковців та практиків, зокрема, І. Бутирської, Н. Бондаренко-Зелінської, О. Гаран, Н. Мазаракі, Н. Ментух, О. Миколенко, О. Музи, Л. Ніколенко, Н. Петренко, В. Прущак, Л. Романадзе, Т. Степанової та деяких інших дослідників.

Однак метою статті є дослідження питання, чи є повноваження, пов'язані з реалізацією процедури урегулювання спору за участю судді, дискреційними повноваженнями судді, що не було предметом досліджень дотепер.

Виклад основних положень. За всіма вищевказаними вітчизняними процесуальними кодексами прийняття рішення у формі ухвали про можливість урегулювання спору за участю судді належить до повноважень судді (ч. 1 ст. 202 ЦПК, ч. 1 ст. 187 ГПК, ч. 1 ст. 185 КАС). Причому ЦПК та ГПК встановлюють повноваження судді однаково: «Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно *зупиняє* провадження у справі» [1, ст. 202; 2, ст. 187] (*виділено нами – О.Б.*). Тобто при застосуванні процедури врегулювання спору суд зобов'язаний зупинити провадження у справі. А КАС регулює дане питання дещо іншим чином: «Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу. В ухвалі про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд *вирішує питання* про зупинення провадження у справі» [3, ст. 185] (*виділено нами – О.Б.*). За аналізом останнього положення складається враження, що суддя може не зупинити провадження у справі, зваживши всі обставини такої справи. Однак вказане не можна підтримати, оскільки тривалість процедури врегулювання спору за участю судді в КАС, так само, як і в ЦПК і ГПК, визначена у 30 днів. З урахуванням загальних строків розгляду справ у судах, встановлених процесуальними кодексами, це значний термін, і враховувати його до загальних строків розгляду справи видається не виправда-

ним. У зв'язку з цим слід визнати формулювання ЦПК і ГПК більш коректним, тому доцільно внести зміни до КАС України, удноманітвивши законодавче положення про обов'язок судді зупинити провадження у справі на час проведення процедури врегулювання спору за участю судді.

Необхідно розібратися, чи є такі повноваження дискреційними, тобто такими, які віддані законодавцем на розсуд судді і які залежно від особливостей справи суддя може застосувати або не застосовувати.

ЦПК, ГПК та КАС України встановлюють, що суд у підготовчому засіданні з'ясовує, чи бажають сторони «звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» (п. 2 ч. 1 ст. 197 ЦПК, п. 2 ч. 1 ст. 182 ГПК, п. 2 ч. 1 ст. 180 КАС). Однак жоден вітчизняний процесуальний кодекс не встановлює обов'язку судді затвердити мирову угоду чи призначити врегулювання спору за участю судді у разі такого звернення сторін. В кожному конкретному випадку суддя має зважити доцільність застосування даної процедури і прийняти обгрунтоване рішення.

Для винесення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді процесуальний закон встановив лише одну обов'язкову умову: наявність згоди сторін на його проведення (п. 14 ч. 1 ст. 197 ЦПК, п. 14 ч. 1 ст. 182 ГПК, п. 14 ч. 1 ст. 180 КАС).

Одразу слід зазначити, що судова практика йде шляхом сприяння сторонам у мирному вирішенні їх спору. Тому у випадку, якщо сторони ініціюють вказану процедуру, суддя практично у 100% випадків задовольняє такі заяви і клопотання. Однак в подальшому процедура та навіть можливість її передчасного припинення цілком віднесена до розсуду судді.

По-перше, процесуальні кодекси вказують, що суддя має можливість обрати спільні або закриті наради, або навіть компіювати ці варіанти. І вибір судді цілком залежить від стадії конфлікту, правових позицій сторін, категорії спору та інших ознак спору, які оцінює суддя при прийнятті відповідного судового рішення. Оскарження його рішення щодо обрання цієї чи іншої форми проведення врегулювання спору за участю судді процесуальними кодексами не передбачена.

Таким чином, вказане повноваження є дискреційним, тому слід підтримати, що законодавець в процесуальних кодексах лише загалом визначив основні елементи даної стадії, не структуруючи та завантажуючи кодекси додатково процедурними механізмами, порушення або недотримання яких може призвести до оскарження та скасування результатів процедури врегулювання спору за участю судді.

По-друге, згідно з ч. 4, 5 ст. 203 ЦПК, ч. 5, 6 ст. 188 ГПК, ч. 4, 5 ст. 186 КАС України суддя під

час проведення спільних та закритих нарад має право «пропонувати сторонам можливі шляхи мирного врегулювання спору». В цьому питанні законодавець також визначився лише загалом, оскільки зазначене повноваження не може бути детально врегульоване кодексом, адже цілком залежить від особливостей справи.

Слід погодитися з Н. Ментух і Т. Созанською, що «оскільки процес врегулювання спору координує саме суддя, який є юристом за освітою, розуміє всі юридичні аспекти спору та припускає, як саме може закінчитися розгляд конкретної справи в порядку судового провадження, він може роз'яснити сторонам процесуальні перспективи справи, у тому числі й з посиланням на усталену судову практику в аналогічних спорах» [4, с. 102].

Це повноваження є дискреційним, що підсилюється формулюванням «має право». Тобто у випадку, якщо суддя при проведенні закритої наради не запропонує стороні можливих шляхів врегулювання спору, то це не буде порушенням процесуальної норми та не призведе до оскарження та скасування результатів розгляду справи у зв'язку з порушенням процедури проведення врегулювання спору за участю судді.

По-третє, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 204 ЦПК, ч. 3 п. 1 ст. 189 ГПК, п. 3 ч. 1 ст. 188 КАС України за ініціативою судді врегулювання спору за участю судді може бути достроково припинено «у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін».

Аналізуючи вказане положення, його слід також відносити до дискреційних повноважень судді. Однак неприйняття суддею заходів при виявленні ним в діях чи бездіяльності сторін ознак затягування даної стадії, на нашу думку, сприяє поширенню таких явищ в процесі та зниженню довіри до інституту врегулювання спору за участю судді і до судової системи загалом. Тому вважаємо, що формулювання статті необхідно скорегувати у бік імперативності, переводячи вказане повноваження до недискреційних.

Слід зауважити, що за вузьким тлумаченням положень про припинення процедури врегулювання спору за участю судді можна дійти однозначного висновку, що це повноваження не має ознак дискреційності, оскільки зобов'язує суддю у випадку виявлення ознак затягування процедури врегулювання спору будь-якою із сторін винести судовий акт про припинення даної процедури. Вважаємо, що таке судове рішення може бути оскарженим з обгрунтуванням відсутності ознак затягування, а не порушення процедури врегулювання спору за участю судді.

Значення та вплив особистісних якостей судді як учасника судочинства при реалізації дискреційних і недискреційних повноважень певним чином відрізняється. Зокрема, при реалізації судом недискреційних повноважень частіше такі

якості відіграють лише формальну роль. Однак при реалізації судом дискреційних повноважень на перше місце виходять такі риси, як толерантність, добросовісність, кваліфікованість судді, оскільки це характеристики, якими має володіти ця особа для якісної реалізації дискреційних повноважень суду. Наприклад, при підготовці до проведення спільних і закритих нарад в процедурі врегулювання спору за участю судді останній повинен мати додаткові знання, які не застосовуються на інших етапах розгляду справи справ. І на даній стадії необхідний високий рівень знань про переговори, конфлікти, а також мають додатковий вплив на ефективність процедури людські якості судді, його здатність простою мовою донести думку щодо перспектив розгляду справи, особливостей позицій сторін та інших важливих складових спору. Суддя не може на цій стадії обрати пасивну позицію і лише вислуховувати думки сторін, не даючи корегуючого зворотнього зв'язку.

Вказаними якостями суддя має володіти це на початку роботи на такій відповідальній посаді, але й треба розвивати їх протягом професійної діяльності. Тому доцільним видається навчання правильного проведення процедури врегулювання спору за участю судді, оскільки відсутність законодавчого регулювання дає, з одного боку, широкі можливості для такого врегулювання, а з іншого, може призводити до проблем при застосуванні даної процедури, оскільки кожен суддя буде суб'єктивно тлумачити ті норми, які встановлені процесуальними кодексами, преломляючи їх через призму суб'єктивного особистісного підходу до їх тлумачення (розуміння). Потрібна певна уніфікація підходів з можливістю судді обрати серед декількох розроблених та рекомендованих підходів, а в деяких випадках – вийти за межі рекомендацій без негативних наслідків формального характеру.

Так, Указом Президента України №918\2002 від 11.10.2002 р. створено державний спеціалізований навчальний заклад суддівської освіти – Академію суддів України (на базі якої у 2011 р. було утворено Національну школу суддів України), основним завданням діяльності якої визначено «підготовку кадрів на посади суддів із кількості осіб, які мають вищу юридичну освіту та відповідають встановленим законом вимогам до кандидатів на посаду судді» [5, ст. 129]. Особливо це важливо при призначенні судді вперше, оскільки «близько 95% професійних суддів вважає, що спеціальна підготовка є необхідною умовою для призначення на посаду судді вперше» [6, с. 38]. Тому обов'язково до програми підготовки таких осіб мають бути включені лекції та тренінги з процедури врегулювання спору за участю судді. Однак такі лекції і тренінги слід проводити і для суддів,

які проходять перепідготовку та підвищення кваліфікації на посаді судді.

Висновки. Таким чином слід зауважити, що деякі повноваження судді є багатоскладними, що включають декілька повноважень. Зокрема, повноваження судді щодо врегулювання спору за участю судді починається з моменту прийняття рішення про застосування такої процедури та складається з декількох повноважень, які можуть бути реалізовані лише в тому випадку, якщо суддя винесе рішення про застосування даної процедури. У разі, якщо таке рішення суддя в конкретній справі не виносить, то «наступні» повноваження (щодо обрання форм нарад, розгляду необхідності внесення пропозицій сторони щодо шляхів врегулювання спору, щодо припинення процедури врегулювання спору за участю судді) не виникатимуть. При цьому ці «похідні», «наступні» повноваження можна поділити на дискреційні та не дискреційні в залежності від того, чи надає законодавець судді право діяти на свій розсуд при реалізації певного повноваження.

Однак за аналізом деяких повноважень було виявлено невідповідність завдань цих повноважень їх законодавчому регулюванню. Тому необхідні внесення змін до чинного законодавства та подальші дослідження порушеного питання.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803#Text>.
4. Ментух Н. Ф., Созанська Т. І. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 101–103.
5. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р. №3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>.
6. Самсін І. Формування корпусу професійних суддів: формальний і реальний підходи. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. №3(79). С. 35–41. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/c795276f8dd1791fc22580df002bf50f/\\$FILE/Visnyk_03_2007.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/c795276f8dd1791fc22580df002bf50f/$FILE/Visnyk_03_2007.pdf).

Анотація

Білостоцький О. В. Дискреційні повноваження судді при проведенні процедури врегулювання спору за участю судді. – Стаття.

Статтю присвячено висвітленню врегулювання спору за участю судді як інституту процесуального права, який має переважну складову дискреційності при реалізації. Автор вважає, що застосування даного інституту не треба робити обов'язковим, оскільки вказане одразу значно знизить відсоток ефективності

застосування такої процедури. Автор визнає формулювання ЦПК і ГПК щодо обов'язку судді зупинити провадження у справі на час проведення процедури врегулювання спору за участю судді більш коректним, тому доцільно внести зміни до КАС України, уоднонамітивши це законодавче положення. Обгрунтовано доцільність встановлення імперативного обов'язку судді достроково припинити процедуру врегулювання спору за участю судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін. Проаналізовано значення та вплив особистісних якостей судді як учасника судочинства при реалізації дискреційних і недискреційних повноважень. Доводиться, що такі риси, як толерантність, добросовісність, кваліфікованість судді необхідні для якісної реалізації дискреційних повноважень суду. Запропоновано уніфікувати підходи до проведення процедури врегулювання спору за участю судді та проводити з цих питань лекції та тренінги в Академії суддів України. Виявлено, що деякі повноваження судді є багатоскладними, що включають декілька повноважень. Повноваження судді щодо врегулювання спору за участю судді складається з декількох повноважень, які можуть бути реалізовані лише в тому випадку, якщо суддя винесе рішення про застосування даної процедури. При цьому ці «похідні» повноваження можна поділити на дискреційні та не дискреційні в залежності від того, чи надає законодавець судді право діяти на свій розсуд при реалізації певного повноваження. Однак за аналізом деяких повноважень було виявлено невідповідність завдань цих повноважень їх законодавчому регулюванню. Тому необхідні внесення змін до чинного законодавства та подальші дослідження порушеного питання.

Ключові слова: судочинство, врегулювання спору за участю судді, спільні і закриті наради, судові рішення, дискреція, правосуддя, суд, теорія процесуального права.

Summary

Bilostotskyi O. V. Judge's discretionary powers in an amicable dispute settlement with the participation of a judge. – Article.

The article is devoted to the amicable dispute settlement with the participation of a judge as an

institution of procedural law with a predominant component of judge's discretion. The author claims that the use of this institute should not be made mandatory, as this will immediately significantly reduce the effectiveness of such a procedure. The author considers duty of a judge to suspend the proceedings during the amicable dispute settlements provided by the rules of the Code of Civil Procedure as well as Code of Commercial Procedure to be implemented to the Code of Administrative Procedure of Ukraine in order to unify the aforesaid Codes. The author substantiates the imperative duty of the judge to terminate the procedure of amicable dispute settlement if the procedure has been maliciously delayed by any of the parties. The importance and influence of the personal qualities of the judge as a participant in the judicial process in the exercise of discretionary and non-discretionary powers has been analyzed in the article. It is being substantiated also that judge's features, such as tolerance, integrity, and qualification are necessary for the high-quality implementation of the court's discretionary powers. It is proposed to unify the approaches to the amicable dispute settlement with the participation of a judge and to conduct lectures and trainings on these issues at the Academy of Judges of Ukraine. It is found that some authorities of the judge may be represented as complex sets of powers. The authority of a judge to settle a dispute with the participation of a judge consists of several powers that can be exercised only if the judge makes a decision on the application of this procedure. At the same time, these «derivative» powers could be divided into discretionary and non-discretionary, depending on whether the legislator gives the judge the right to act at his discretion when exercising a certain power. However, the analysis of some powers revealed the inconsistency of the tasks of these powers with their legislative regulation. Therefore, amendments to the current legislation and further research into the raised issue are necessary.

Key words: judicial procedure, amicable dispute settlement with the participation of a judge, joint and closed meetings, court decision, discretion, justice, court, theory of procedural law.